

Prof. Dr. Mustafa Canpolat Armađanı

ISSN 1226-4490

*International
Journal of
Central
Asian Studies*

Volume 10-1 2005

**Editor in Chief
Choi Han-Woo**

**The International Association of Central Asian Studies
Institute of Asian Culture and Development**

Kavram Ve Anlam Boyutunda Al, Kırmızı Ve Kızıl

Nesrin Bayraktar*

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale, Turkey

GİRİŞ

Türkçede hemen hemen aynı rengi karşılar gibi görünen renk adı vardır: *al*, *kızıl* ve *kırmızı*. Bu üç renk adından *al* ve *kızıl* Türkçe, *kırmızı* Arapçadır. Sözlüklerde bu üç renk adı birbirleriyle açıklanmış olmakla birlikte bir dilde birbiriyle anlam bakımından tamamen örtüşen eş anlamlı sözcüklerin tümünün yaşaması mümkün olmadığından bu renk adları tamamen aynı kavramı ya da kavramları yansıtmamalıdır.

Bu çalışma; daha önce bildiri olarak sunulan ve kaynakçada belirtilen iki çalışmanın devamı niteliğindedir. Bu çalışmalardan ilkinde ak renk adı, ikincisindeyse kara ve siyah renk adları kavram ve anlam boyutunda değerlendirilmiştir.

Bu çalışmada; söz konusu üç renk adı anlam ve kavram alanları yönünden incelenmiş ve aralarındaki anlam bilimsel ayrımlar irdelenmiştir. Bu amaç doğrultusunda; çeşitli sözlüklerden bu üç renk adını içeren sözcük ve sözcük grupları saptanmış ve elde edilen anlamlar doğrultusunda söz konusu renk adlarının kavram alanları belirlenmeye çalışılmıştır. Renk adlarının kavram ve anlam alanlarını belirlemek üzere; bu renk adlarını içeren renk tonları, hayvan ve bitki adları, tıp terimleri ve hastalık adları, giysi ve eşya adları, kimya terimleri, doğa ve coğrafya terimleri, yiyecek adları, mecaz kullanımlar, deyimler, atasözleri ve Ad Bilimsel adlar saptanmıştır. Bu sözcüklerin sınıflandırması ve incelemesi; alfabetik diziyi yansıtabilecek biçimde *al*, *kırmızı* ve *kızıl* sırasıyla olacaktır.

1. AL

* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Türkçenin tarihsel dönemlerine ait eserlere bakıldığında al renk adının pek çok eserde yer aldığı görülür. Ancak sözcük türetmede sıklıkla kullanılmadığı söylenebilir. Al, günümüz Türkçesinde ‘kan ve bayrak rengi’ olarak özel bir öneme sahiptir. Bunun dışında yeşil renk adıyla birleşerek ‘murat’ anlamını da karşılayan al, saptanan sözcük ve sözcük gruplarına bakıldığında genelde olumlu anlam birimcikler içermektedir.

1.1. RENK ADI

Çalışmanın malzemesinin sınırlandırılmasında kullanılan ölçütlerden biri olan renk adı kapsamında *al* renk adı ‘kan rengi’ ve ‘kızıla çalan açık doru at donu’ olmak üzere, yalın biçimde renk adı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bundan başka adlardan soyut anlamlı ad ya da sıfat yapım eki olan {+IIk} ile yapılan *allık* sözcüğü de bu renkte olma durumunu belirtmektedir. Ancak sözcüğün küçültme ya da pekiştirmeli sıfatı sözlükte yer almamaktadır.

1.2. HAYVAN ADI

Taranan sözlüklerde, al renk adını içeren; yedisi kuş, biri yaban hayvanı olmak üzere toplam sekiz hayvan adı saptanmıştır.

1.2.1. Al Renk Adını İçeren Kuş Adları

Taranan sözlüklerde, yedi adet *al* renk adını içeren kuş adı saptanmıştır.

al gerdan incir kuşu al kuşaklı ördek al kuyrukkakan
al renkli şakrak kuşu alçin alerik alevrez

1.2.2. Yaban Hayvanı

Taranan eserlerde saptanan al renk adını içeren tek yaban hayvanı; *al yanaklı maymundur*.

1.3. BİTKİ ADI

Al renk adı, biri ağaç, ikisi sebze, beşi meyve, biri tahıl, üçü çiçek olmak üzere toplam on iki bitki adında kullanılmıştır.

1.3.1. Ağaç

Taranan eserlerde al renk adını içeren ağaç adı kapsamında tek terim, *deniz üzümü* de denen ve bir tür çalı olan *alyanaktır*.

1.3.2. Sebze

Al renk adını içeren yalnızca iki sebze adı saptanmıştır.
albadılcan: domates *al avurt*: su kabağı

1.3.3. Meyve

Al renk adını içeren toplam beş meyve adı saptanmıştır. Bunlardan ikisi üzüm türü, biri vişne, biri erik, biri de yabanî bir meyvedir.

albalı algemre algömlek aldimmıt alevlet

1.3.4. Tahıl

Al renk adını içeren tahıl adları kapsamında saptanan tek ad, bir buğday türü olan *albustandır*.

1.3.5. Çiçek

Al renk adını içeren çiçek adları kapsamında üç ad saptanmıştır. Bunlardan ilki gelincik, diğer ikisi çiğdem çiçeği için kullanılmaktadır.

alvala alvele aleyçin

1.4. TIP VE HASTALIK TERİMLERİ

Al renk adıyla; kızıl, kızamık, kızamıkçık, loğusa humması, kurdeşen gibi hastalıkları karşılayan yedi birleşik adın yanı sıra 'eritrosit' anlamına gelen bir de tıp terimi türetilmiştir.

al bas- al basma al basma/albastı/algömlek al bastı 2
algöyneke/algömlek alkarısı alpeştembal alyuvar

1.5. GİYSİ ADI

Al renk adını içeren giysi adlarına bakıldığında buradaki *al* sözcüğünün 'kırmızılık' ifadesinden çok rengarenk olma durumunu belirtmek için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Al renk adını içeren altı giysi adı saptanmıştır. Bu adlar daha çok baş örtüsü, mendil ve kuşak türünde aksesuar adlarıdır.

al çabıdı al çevre al guşak albağ albez alçelme

1.6. EŞYA ADI

Al renk adını içeren eşya adları kapsamında saptanan tek sözcük *alcıktır*. ‘kuyu çıkırğını çevirmeye yarayan kol’ anlamına gelen bu sözcük, {+Cık} küçültme ekiyle yapılmış izlenimi vermektedir. Ayrıca süs eşyası olarak nitelendirilebilecek olan ve ‘yanaklara sürülen kırmızı renkli boya’ anlamındaki *allık* sözcüğü de al renk adıyla yapılan eşya adlarına dahil edilebilir.

1.7. YİYECEK ADI

Al renk adını içeren tek yiyecek adı ‘kurutulmuş sarı erik’ anlamındaki *albuharadır*.

1.8. MECAZ KULLANIM

Al renk adını içeren üç mecaz kullanım saptanmıştır. Bunlardan yalnızca albaba olumsuz anlam taşımaktadır.

albaba: beddua *alcı* : Alevi mezhebinden olan *al bayrak/sancak*: Türk bayrağı.

1.9. DEYİM

Al renk adı içeren altı deyim saptanmıştır. Bu deyimlerde *al*; ‘murat’, ‘ilgi çekicilik’, ‘şehitlik’, ‘sağlık’ anlamlarını vermektedir.

al bağla-: muradına ermek

al giymedim ki alınayım: "bu işle hiçbir ilgim olmadığı için söylenen sözleri kendi üzerime almadım" anlamında kullanılı

al kanlara bCyan-: Yaralanmak, vurularak

Düşünülmeyen, beklenmeyen *alınmaya karşı yağmış*:

şeylerin de olabileceğini anlatır, mevsimsiz soğuk olup tarıma zarar vermek.

alı al moru mor: Telâş veya yorgunluktan yüzü kıpkı ızı kesilmiş (olarak); Sağlıklı, canlı kanlı

Al renk adını içeren iki atasözü saptanmıştır. İlk atasözünde al ‘gizli tutulması gereken’ kavramını karşılarken, ikinci atasözünde ‘değerlilik’ kavramını karşılamaktadır.

al (veya kanlı) gömlek gizlenemez: Gizli tutulması elde olmayan şeyler için söylenir

al elmaya taş atan çok olur: Değerli kimselere sataşan çok olur

1.11. AD BİLİMSEL ADLAR

Ad Bilimi (Onomastique) kapsamında al renk adını içeren dağ ya da su adına rastlanamamıştır. Yer adı kapsamında saptanan tek ad bir köy adıdır. Türk Dil Kurumu’nun Kişi Adları Sözlüğü’nden, kişi adları sözlükleri ve örnek olarak taranan Çanakkale ili telefon rehberinden anlaşıldığı kadarıyla; al renk adı kişi adlarında da sıklıkla kullanılmamıştır. Al renk adını içeren toplam sekiz adet özel ad saptanmıştır.

1.11.1. Yer Adları

Al renk adı içeren tek yer adı sonradan değiştirilen köy adlarından biridir.

Aldöşek

1.11.2. Kişi Adları

Yapılan taramalarda al renk adını içeren 7 adet ad ve soyadı saptanmıştır.

Alkan Alçin Aldeniz Algül Algün Alışık Alsaç

1.12. SONUÇ

Türk Dil Kurumu’nun Güncel Türkçe Sözlük’ünde al renk adı için aşağıdaki anlamlar verilmiştir:

1. Kanın rengi, kızıl, kırmızı.
2. (*sıfat*) Bu renkte olan.
3. (at donu için) Dorunun açığı, kızıla çalan.
4. Yüze sürülen pembe düzgün, allık.

Ancak; çalışma kapsamında taranan sözlüklerden al renk adının renk ifadesi dışında ‘bayrak’, ‘rengarenk olma durumu’, ‘göz

alıcılık; dikkat çekicilik', 'değerlilik' gibi başka anlamlar da kazandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca al; kan –özellikle şehit kanı- ve bayrak rengi olması nedeniyle 'saygı değer olma' anlamını da barındırmaktadır. Güncel Türkçe Sözlük'te yer almayan bu anlamlar da eklenmelidir.

2. KIRMIZI

Arapçadan (<kırmizî) dilimize geçmiş olan bu renk adı; ak/beyaz, kara/siyah gibi farklı kaynaklı renk adı çiftlerinde de görüldüğü gibi, sözcük türetmede Türkçe kökenli yakın anlamlılarına oranla daha az kullanılmıştır.

2.1. RENK ADI

Kırmızı renk adını içeren ve renk adı bildiren tek sözcük, rengin küçültme anlamı taşıyan ve 'kırmızımsı' anlamına gelen *kırmızıleyin*dir.

2.2. HAYVAN

Kırmızı renk adını on iki hayvan adı saptanmıştır. Bunların yedisi kuş, beşi yaban hayvanıdır.

2.2.1. Kuş

Kırmızı renk adını içeren yedi adet kuş adı saptanmıştır. Kuşların tümünde kırmızılık özelliği mevcuttur.

kırmızı ayaklı sümsük kuşu kırmızı buldok
 yarasası kırmızı cennet kuşu
 kırmızı çaylak kırmızı gagalı tropik kuşu kırmızı kuyruklu
 şakrak kuşu
 kırmızı kuyruklu tropik kuşu

2.2.2. Yaban Hayvanı

Kırmızı renk adını içeren beş adet yaban hayvanı saptanmıştır. Bunlardan *kırmızı başlı mangabey* bir maymun türüdür.

kırmızı başlı mangabey kırmızı kanguru kırmızı kurbağa
 kırmızı sincap kırmızı orman karıncası

2.3. BİTKİ

Kırmızı renk adını içeren bitki sayısı; ikisi ağaç, dördü sebze, biri meyve, ikisi çiçek, beşi ot, biri deniz bitkisi olmak üzere toplam on beştir.

2.3.1. Ağaç

Kırmızı renk adını içeren iki ağaç adı saptanmıştır.

kırmızı alıç

kırmızı ıhlamur

2.3.3. Sebze

Kırmızı renk adını içeren dört adet sebze adı saptanmıştır.

Saptanan sebzelerin tümünde renk adı, kırmızı renk adından dolayı kullanılmıştır.

kırmızı/kırmızımamye: domates kırmızı biber kırmızı lâhana
kırmızıturp

2.3.4. Meyve

Taranan sözlüklerde kırmızı renk adını içeren bir meyve saptanmıştır.

kırmızı gevrek: kırmızı ile siyah arası şaraplık üzüm

2.3.5. Çiçek

Kırmızı renk adını içeren çiçek adı, taranan sözlüklerde ikidir.

kırmızı guddeme çiçeği kırmızı gül

2.3.6. Ot

Taranan sözlüklerde kırmızı renk adını içeren beş adet ot adı saptanmıştır.

kırmızı bacaklı kırmızı doruk kırmızı kantaron kırmızı kedi otu
kırmızı pancar

2.3.7. Deniz Bitkisi

Taranan sözlüklerde kırmızı renk adını içeren bir deniz bitkisi adı saptanmıştır.

kırmızı mercan

2.4. TİP VE HASTALIK

Kırmızı renk adını içeren iki tıp terimi ve iki hayvan hastalığı saptanmıştır.

2.4.1. Tıp Terimi

Taranan sözlüklerde, kırmızı renk adını içeren iki adet tıp terimi saptanmıştır.

kırmızı kan hücresi
kırmızı cisim

2.4.2. Bitki Hastalığı

Taranan sözlüklerde, her ikisi de çam ağaçlarına özgü olan iki adet kırmızı renk adını içeren bitki hastalığı saptanmıştır.

kırmızı çürük
kırmızıçizgi

2.6. KİMYA

Taranan sözlüklerde kırmızı renk adını içeren tek kimya terimi 'kök boyası' anlamına gelen *kırmızı köktür*.

2.7. YİYECEK

Kırmızı renk adını içeren tek yiyecek adı 'büyükbaş hayvanların yağı ve proteini yüksek, besleyici eti' anlamına gelen *kırmızı ettir*.

2.8. MECAZ

Kırmızı sözcüğünü içeren sekiz mecaz anlamlı kullanım saptanmıştır. Bu kullanımlarda 'ahlaksızlık ve pornografi', 'uyarı' ve 'karşıtlık' anlamları göze çarpmaktadır.

kırmızı dipli mumla davet et-: Birine bir yere gelmesi için çok yalvarmak, ısrar etmek

kırmızı gömlek: Saklanmaya ne kadar çalışılırsa çalışılınsın gizlenemeyen şey

kırmızı araba: akıl hastanesi arabası

kırmızı fener: (argo): Genel ev.

kırmızı kart gör-: Saf dışı olmak, uyarılmak

kırmızı kart göster-: Saf dışı etmek, uyarmak.
kırmızı oy: Bir oylamada, karşı durum alındığını gösteren oy.
kırmızı nokta: ahlaka aykırı

2.9. AD BİLİMSEL ADLAR

Kırmızı renk adını içeren ve Ad Bilimi kapsamına renk özel ad sayısıdır. Bunlardan dördü yerleşim yeri adı, ikisi kişi soyadıdır.

2.9.1. Yer Adları

Kırmızı renk adını içeren ilki belde diğerleri köy adıdır.
Kırmızıköprü Kırmızılar Kırmızıtaş Kırmızıdam

2.9.2. Kişi Ad ve Soyadları

Çanakkale ili telefon rehberinde kırmızı renk adını içeren iki soyadı saptanmıştır.
Kırmızı Kırmızıgül

2.10. DİĞER KULLANIMLAR

Güncel Türkçe Sözlük'te yer alan aşağıdaki dört birleşik sözcükte de kırmızı, önüne geldiği adın sıfatı niteliğindedir.
kırmızı bülten kırmızı pasaport kırmızı kart kırmızı plâka

2.11. SONUÇ

Güncel Türkçe Sözlük'te kırmızı renk adı için şu anlamlar verilmiştir:

1 . Al, kızıl.

2. *sıfat* Bu renkte olan

Bu anlamlar dışında renk adının mecaz anlamları olarak 'pornografi', 'uyarı' ve 'karşıtlık' anlamları da sözlüğe eklenmelidir.

3. KIZIL

Türk Dil Kurumu'nun Güncel Türkçe Sözlük'ünde *kızıl* sözcüğünün anlamlarına bakıldığında; 3. anlamda belirgin olarak "aşırılık" anlam birimcikleri göze çarpmaktadır.

4. sırada yer alan "Komünist" anlamı da Rusça aslı "kırmızı" olmasına karşın kızıl olarak çevrilen sözcüklerde görülmektedir.

Sözelimi; *Kızıl Ordu* (<Rus. Красная Армия ‘Kırmızı Ordu’), *Kızıl Meydan* (<Rus. Красный Плошадь ‘Kırmızı Meydan’), *Kızıl Rus* (<Rus. Красный Рус), *Kızıl Yıldız Nişanı* (<Rus. Орден Красной Звезды ‘Kırmızı Yıldız Nişanı’) kullanımlarında dilimize kızıl olarak çevrilen bölümün Rusça karşılığı gerçekte kırmızı (Красный)dir.

Türkçeye Kızılhaç olarak çevrilen yardım kuruluşu da İngilizcede *redcross* ‘kırmızı haç’ olmasına karşın kızıl sözcüğüyle girmiştir. Yine dilimize Kızılderili olarak çevrilen sözcük de İngilizcede *Red Indian/Skin* ‘kırmızı derili’dir.

3.1. RENK

Kızıl ya da kızıl renk adının kız biçiminden türetilmiş renk adları; ikisi renk tonu, ikisi at ya da hayvan donu, sekizi küçültme anlamlı renk sıfatı olmak üzere toplam on iki adettir.

3.1.1. Renk Tonu

Kızıl ya da kızıl renk adının kız biçiminden türetilmiş renk tonu ikidir. Bunlardan biri pembemsi kızılı, diğeri açık eflâtonu ifade etmektedir.

kızgu/kızkı: pembe, kızıl *kızılşap*: Açık eflâton renk

3.1.2. At ya da Hayvan Donu Bildiren Renk Adları

Kızıl renk adından türetilmiş hayvan donu bildiren iki renk adı saptanmıştır.

kızıl kır: At donlarından pekmez köpüğünü andıran bir renk

kızıl koñur: Sığır donlarından kızılı andıran esmer renk

3.1.4. Küçültme Anlamlı Renk Sıfatı

Kızıl ya da kızıl renk adının kız biçiminden türetilen ve küçültme anlamı taşıyan renk sıfatı sayısı sekizdir.

kızıl: kızılımtırak

kızılca: kızıla çalar, az kızıl

kızıl gelen: az kızıl, kızılca, kızıl gibi *kızılımsı*

kızılımtırak

kızılılrak/kızıldırak: kızıla çalan, çil

kızılsığı /kızılsagu/kızılsavu/ kızıl sarı: Kızılımsı , kızıla

çalar kızılı: Kızılımsı

3.2. HAYVAN

Kızıl renk adını içeren hayvan sayısı yirmi sekizi kuş, üçü evcil hayvan, beşi yaban hayvanı, beşi balık olmak üzere toplam kırk birdir.

3.2.1. Kuş

Taranan sözlüklerde kızıl renk adını içeren yirmi sekiz kuş adı saptanmıştır. Kızıl renk adı yirmi yedisinde kırmızılıklarından dolayı verilmiştir. Ancak *kızıkanat* ‘kanatları henüz bitmek üzere olan kuş yavrusu’ anlamıyla *gençlik* ifade etmektedir.

kızıl akbaba kızıl alın iskete kızıl ardıç

kızıl baş ördek kızıl başlı çekirge kuşu kızıl başlı kiraz kuşu

kızıl başlı örümcek kuşu kızıl boyunlu batağan kızıl çalı

bülbülü

kızıl çaylak kızıl doğan kızıl gagalı dağ kargası

kızıl gerdanlı dalgıç kızıl gerdanlı incir kuşu kızıl kırlangıç

kızıl kiraz kuşu kızıl sırtlı örümcek kuşu kızıl su tavuğu

kızıl şahin kızıl şakrak kızılca kuyrukkakan

kızılcaügeyik kızılgerdan kızılgerdan kaz

kızılğöğüs kızılkanat kızılkuş

kızılkuyrak

3.2.2. Evcil

Kızıl renk adını içeren üç evcil hayvandan yalnızca *kızılgerde* kırmızılık söz konusudur. Diğer iki kullanımda kızıl gençliği ifade etmektedir.

kızıl tüylü: bir yaşında oğlak

kızılca: buzağı kızılger: kulakları kırmızı olan siyah

keçi

3.2.3. Yaban Hayvanı

Kızıl renk adını içeren beş yaban hayvanı saptanmıştır. Saptanan hayvanların tümünde *kızıl* renk adı hayvanların renginden dolayı kullanılmıştır.

kızıl dağ keçisi kızıl geyik kızıl tilki kızıl yılan kızılaları

3.2.4. Balık

Taranan sözlüklerde kızıl renk adını içeren beş adet balık adı saptanmıştır.

kızıl orkinos kızıldil kızıl göz kızılkanat

3.3. BİTKİ

Kızıl renk adını içeren kırk bir bitki adı saptanmıştır. Bunların on biri ağaç, üçü sebze, sekizi meyve, on beşi yaban bitkisi, biri çiçek, biri deniz bitkisi, ikisi tahıldır.

3.3.1. Ağaç

Taranan sözlüklerde on bir adet ağaç adı saptanmıştır.
kızıl çam kızıl kabık kızıl meşe kızıl pelit kızıl yaprak
kızılağaç kızılak kızılak2 kızılardıç kızılılık
kızılsöğüt

3.3.2. Sebze

Taranan sözlüklerde üç adet kızıl renk adını içeren sebze adı saptanmıştır.

kızıl ot: havuç
kızıldip/kızılca: pancar
kızıleğlim: domates

3.3.3. Meyve

Taranan sözlüklerde, kızıl renk adını içeren sekiz adet meyve adı saptanmıştır.

kızılacak: üzüm kızılburun: erik kızılca: kızılılık
kızılılık kızılılık2: ekşi kiraz kızılılıkgiller
kızıldım: iğde kızılgevrek/kızıl göz şaraplık kara üzüm

3.3.4. Yaban Bitkisi ve Ot

Kızıl renk adını içeren on beş adet yaban bitkisi ve ot adı saptanmıştır.

kızıl bacak kızıl göz dikeni kızıl kaytarma
kızıl kurt kızıl mantar kızıl sarmaşık
kızılca kızılca otu kızılca: yaban elması
kızılca kızılca/kızılca/kızılca kızılca: yaban
mersini
kızıl kantaron kızıl kantaron giller kızıl kök

3.3.5. Çiçek

Taranan sözlüklerde saptanan tek çiçek adı, 'gelincik' anlamındaki *kızıl çiçek*dir.

3.3.6. Deniz Bitkisi

Kızıl su yosunları kızıl renk adını içeren tek deniz bitkisi adıdır.

3.3.7. Tahıl

Taranan sözlüklerde iki adet kızıl renk adı içeren tahıl adı saptanmıştır.

kızılca: buğday kızıl sivri/kızıl sivrık

3.4. TIP VE HASTALIK

Dördü tıp terimi, dokuzu insan hastalığı, üçü hayvan, dördü bitki hastalığı olmak üzere yirmi adet tıp ve hastalık terimi saptanmıştır.

3.4.1. Tıp Terimleri

Kızıl renk adını içeren dört adet tıp terimi saptanmıştır.

kızıl su kan

kızıl bagarsuk/kızıl ünlük/kızıl ünlük/kızıl enük/kızıl oluk/kızıl öğürtlek/kızıl örtlek/kızıl ömük/kızıl öyken/kızıl öynük/kızıl özden/kızıl özen/kızıl ömük: gırtlak, yemek borusu

kızıl: akciğer

kızılca: göğsün koltuk altına gelen kısmı

3.4.2. İnsan Hastalığı

Taranan sözlüklerde dokuz adet kızıl renk adı içeren insan hastalığı adı saptanmıştır.

kızıl

kızıl2: kasıkta çıkan bir çıban türü

kızılavruv: kuş palazı, difteri

kızılçuk hafif kızamık

kızılçuk çıkar-: kızamık çıkarmak

kızılçocuk: göz hastalığı

kızılyara: şirpençe

kızılyel: albümin

kızılyörük/kızılyuğruk/kızılyüğüruk/kızılyürük: yılancık, kemik

veremi

2.Hayvan Hastalığı

Taranan sözlüklerde üç adet hayvan hastalığı saptanmıştır. Bunlardan kızıl at- kullanımında kızıl ‘yavru’ anlamındadır.

kızılçakurt: atlarda görülen öldürücü ateşli hastalık

kızılkıvrım

kızıl at-: keçi ya da koyun yavru düşürmek

3.Bitki Hastalığı

Taranan sözlüklerde kızıl renk adını içeren dört adet bitki adı saptanmıştır.

kızılacak

kızılçık

kızılkıvrım

kızıllık

3.5. GİYSİ

Taranan sözlüklerde kızıl renk adını içeren tek giyecek adı ‘mendil’ anlamındaki *kızıl valadır*.

3.6. EŞYA

Taranan sözlüklerde kızıl renk adını içeren iki adet eşya adı saptanmıştır.

kızılğanat: tomruğun yanlarından çıkan 5 cm kalınlığında tahta

kızıllık: allık, düzgün, pudra

3.6. KİMYA

Taranan sözlüklerde kızıl renk adını içeren iki adet kimya terimi saptanmıştır.

kızıl boya

kızılkök

3.7. DOĞA

Taranan sözlüklerde kızıl renk adını içeren altı adet doğa ve coğrafya terimi saptanmıştır.

kızılcahil Lodos, Güneyden veya güneybatıdan esen ve bazen de yağış getiren yerel rüzgâr, kaba yel, boz yel

kızılgeren: toprağı kırmızı ve sert olan yer

kızılırdık: gökkuşağı

kızıl ikindi: ikindiden sonra güneşin batmaya yakın olduğu zaman

kızıl issi: ağustosun ilk haftasında olan en sıcak günler, eyyam-ı bahar

kızılaç: kızıl toprak 2 gübresiz verimsiz toprak

3.8. YİYECEK

Taranan sözlüklerde; beş adet gıda adı saptanmıştır. Bunlardan ikisi meyve kurusu, biri de içecek adıdır.

kızılçık tarhanası

kızılçık çorbası

kızıl kuru: ahlat kurusu

kızıl üzüm: beyaz üzüm kurusu

kızıl süci kırmızı şarap

3.9. MECAZ

Taranan sözlüklerde on sekiz adet mecaz kullanım saptanmıştır. Hemen hepsinde ‘aşırılık’ anlamı göze çarpmaktadır. Ayrıca kızıl renk adı ‘olumsuzluk ve istenmeyen durum’ anlamını da taşımaktadır. Kızılelma kullanımında da bir ülküyü ifade etmektedir.

kızıl bozul ol-: kızarıp bozarmak, renkten renge girmek

kızılcanlı: öfkeli, sinirli, atılgan, yorulmaz
kızılçık süz-: güçlük çekmek
kızılçıkta düş-: erginleşmek
kızılğanla-: utanmak, sıkılmak
kızıl kurt ye: ilenç olarak kullanılan bir sözcük grubu
kızılla-: haksızlık etmek
kızılan-/kızıllık et-: hırslanmak, öfkelenmek
kızıllık: tembellik; arsızlık
kızılağız: çekinmeden açık saçık konuşan kimse.
kızılı çık-: kötülüğü ortaya çıkmak.
kızılını aşikare et-: kötülüğünü ortaya koymak
kızılbaş: Şîi mezhebinin bir kolundan olanlara verilen ad
Kızılelma: Yeryüzündeki bütün Türkleri birleştirip büyük bir imparatorluk kurmayı amaç olarak alan ülkü.
kızıl iblis: Çok kötü ruhlu (kimse).
kızıl kıyamet: büyük ve aşırı gürültü, kavga, kızılca kıyamet
kızılca kıyamet: büyük ve aşırı gürültü, kavga, kızılca kıyamet
kızıl şaka: çok ileri götürülen şaka

3.10. AD BİLİMSEL ADLAR

Ad Bilimsel adlar kapsamında; kırk ikisi yer adı, biri dağ, biri su, yirmi beşi kişi adı ve soyadı olmak üzere toplam altmış dokuz özel ad saptanmıştır.

3.10.1. Yer Adları

Kızıl renk adını içeren; ikisi ilçe, onu belde, otuzu köy adı olmak üzere toplam kırk iki yer adı saptanmıştır.

Kızılcahamam
 Kızıltepe
 Kızılağaç
 Kızılin
 Kızılcadağ
 Kızılcaölük
 Kızılhisar
 Kızılırmak

Kızılkaya
Kızılören
Kızılsu
Kızılyaka
Dağkızılca
Eskikızılca
Küçükkızılca
Küçükkızılca
Kızıl
Kızılbağ
Kızılbüyük
Kızılca
Kızılcakeçili
Kızılcağışla
Kızılçakçak
Kızıldere
Kızıldize
Kızılküçük
Kızılöküz
Kızılüzüm
Kızılahmet
Kızılyaka
Kızılhan
Kızılkavraz
Kızılnek
Kızılsu
Kızılcaölük
Kızılcaali
Kızılcaşu
Kızılca
Kızılcapınar
Kızılcağdere
Kızılcağorman
Kızılcağlı

3.10.2. Dağ Adı

Dağ adları kapsamında saptanan tek ad; Kızıl Dağ'dır.

3.10.3. Su Adı

Su adları kapsamında saptanan tek ad; Kızılırmak'tır.

3.10.4. Kişi Ad ve Soyadı

Türk Dil Kurumu'nun sayfasında yer alan Kişi Adları Sözlüğü sayfasından ve Çanakkale ili telefon rehberinden; kızıl renk adını içeren toplam yirmi beş adet kişi adı ve soyadı saptanmıştır.

Kızıl
Kızılaslan
Kızılaslan
Kızılelma
Kızilateş
Kızılay
Kızılbars
Kızılboğa
Kızılborü
Kızılıcık
Kızılçay
Kızıldağ
Kızıldemir
Kızılkaya
Kızılkeçe
Kızılkeçi
Kızılkeçili
Kızılkurt
Kızılkurt
Kızılıpars
Kızıltan
Kızıltuğ
Kızıltunç
Kızılyalım
Kızılyay

3.11. DİĞER KULLANIMLAR

Kızıl renk adını içeren üç kullanım daha saptanmıştır. Bunların tümünde kızıl sıfat olarak kullanılmıştır.

kızıl ötesi: Işık tayfında kırmızı alanın ötesindeki alanda yayılmış ısı ışınlarından oluşan, gözle görülmeyen ışınım, enfraruj.

Kızılderili: Amerika yerlilerine verilen ad.

Kızılay: sembolü kırmızı renkli bir ay olan yardım kuruluşu.

3.12. SONUÇ

Kızıl renk adı için Güncel Türkçe Sözlük'te şu anlamlar vermiştir:

1. Parlak kırmızı renk.,
2. (*sıfat*) Bu renkte olan:
3. (*sıfat, mecaz*) Aşırı derecede olan:
4. (*mecaz*) Komünist.
5. (*tip*) Daha çok küçük yaşlarda görülen, bulaşıcı, yüksek ateşli, kırmızı renkte geniş lekeler döktüren, kuluçka dönemi üç dört gün süren tehlikeli hastalık.

6. (*halk ağzında*) Altın.

Bunların dışında kızıl renk adının kullanımlarında 'gençlik', 'olumsuzluk ve istenmeyen durum' anlamları da göze çarpmaktadır. Bu anlamlar da sözlüğe eklenmelidir.

4.SONUÇ

	Renk adı	Hayvan adı	Bitki adı	Tıp ve Hastalık	Giyisi	Eşya	Kimya	Doğa ve Coğrafya	Yiyecek	Mecaz	Deyim	Atasözü	Ad Bilimi	Diğer	Toplam
al	1	8	12	8	6	2	0	0	1	3	6	2	8	0	56
kırmızı	1	12	15	4	0	0	1	0	1	8	0	0	4	4	50
kızıl	12	41	41	20	1	2	2	6	5	18	0	0	69	3	220

Bu çalışmanın inceleme konusu olan ve sözlüklerde birbirleriyle açıklanan üç renk adı birbirine benzer gibi görünse de en çok sözcük kızıl renk adıyla türetilmiştir. Saptanan sözcüklere bakıldığında; üç renk adını içeren sözcükler arasında herhangi bir paralellik olmadığı ve renk adı olma durumundan kaynaklanan ilk anlamları dışında anlam alanlarının da farklı olduğu anlaşılmaktadır. Al renk adının kavram alanında olumlu anlamlar, kızıl renk adının anlam alanında olumsuz anlamlara yönelik bir yoğunluk göze çarpmaktadır.

Renk adlarının tüm kullanımları incelendiğinde; 'kırmızılık' anlamı açısından en açığının al, en koyusunun da kızıl olduğu izlenimi doğmaktadır. Böylece bu üç renk adı kavram alanı olarak da ilk anlamları dışında birbiriyle örtüşmemektedir.

KAYNAKÇA

AKSAN, Doğan (1999), *Türkçenin Gücü*, Ankara: Bilgi Yayınevi (7. baskı)

_____ (2000), *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Ankara: TDK Yayınları-439.

BAYRAKTAR, Nesrin (baskıda), "Renk Adlarının Türkçenin Söz Varlığına Katkıları" VIII. Uluslar Arası KIBATEK Edebiyat Şöleni, 16-20 Ekim 2003, Çanakkale.

_____ (baskıda), "Kavram ve Anlam Boyutunda Türkçede Ak ve Beyaz", V. Uluslar Arası Deyişbilim Sempozyumu, 24-25 Haziran 2005, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

_____ (2004), "Kara ve Siyah Renk Adlarının Türkçedeki Kavram ve Anlam Boyutu Üzerine", *TÖMER Dil Dergisi*, sayı 126, s. 56-77.

BAYTOP, Turhan (1997), *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları-578.

ÇANAKÇIOĞLU, Hasan-Torul MOL (1996), *Yaban Hayvanları Bilgisi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları

DURAN, Faik Sabri (1997), *Büyük Atlas*, İstanbul: Kanaat Yayınları.

- EREN, Hasan (1999) *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2. Baskı.
- GÜLENSOY, Tuncer (1995), *Türkçe Yer Adları Kılavuzu*, Ankara: TDEK Yayınları-618.
- KARABAŞ, Seyfi (1996), *Dede Korkut'ta Renkler*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- KAROL, Sevinç, Zekiye SULUDERE, Cevat AYVALI (1998), *Biyoloji Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları-699.
- KIRIMHAN, Nazan (2001), "Türk Kültüründe Yedi Rengin Anlamı" Türk Dünyasında Nevruz Dördüncü Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri (21-23 Mart 2001-Sivas)Ankara AKM Yayınları s.107-111.
- ŞÇERBİNİN, V. G. (1994), *Yeni Rusça-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- TIETZE, Andreas (2002), *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, Cilt 1, A-E, İstanbul-Wien: Simurg Yayınları.
- Türk Telekom (1996), *Türk Telekom Çanakkale Alfabetik Telefon Rehberi*, Çanakkale.
- Türkçe Sözlük* (1998), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkiye'de Halk ağzından Derleme Sözlüğü-I, VIII* (1993), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları-211/1
- www.tdk.gov.tr/sozluk/html
- <http://tdk.org.tr/adsozlugu.html>
- YALÇIN, Ayhan (2002), *Dünden Bugüne Adlarımız Soyadlarımız*, İstanbul: Geçit Kitabevi.
- Yeni Tarama Sözlüğü* (1983), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları-503.
- YURTBAŞI, Metin (1994), *Sınıflandırılmış Türk Atasözleri*, İstanbul: MEM Ofset, 6. Baskı
- _____ (1997), *Örnekleriyle Deyimler Sözlüğü*, Ankara, 2. baskı.